

ГОДИНА 1996.
YEAR 1996.

Свеска -1
Volume - 1
Удк.911.3.33

Оригиналан научни рад
ЂУРО МАРИЋ*

РЕПУБЛИКА СРПСКА КАО НОВА ПОЛИТИЧКО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ЗАЈЕДНИЦА

И з в о д : У раду се говори о Републици Српској као новој политичко-територијалној заједници на геопростору бивше Б и Х, верификованој Дејтонско-паришким споразумом. Разматрајући геополитичке и геостратегијске односе и укупне географске одлике и процесе, аутор настоји да сагледа и перспективност Републике Српске.

Кључне ријечи: Република Српска, Дејтонски споразум, геополитички положај, природногеографске одлике, економскогеографске одлике, развој.

A b s t r a c t: The work deals with the Republika Srpska as a new political-territorial community on the geoteritory of the former BH, verified by Dayton-Paris Agreement. Examining the geopolitical and geostrategical relations and complete geographical characteristics and processes, the Author surveys the prospectiveness of the postwar development of the Republika Srpska.

Key words: Republika Srpska, the Dayton Agreement, geopolitical position, natural-geographical characteristics, economic-geographical characteristics, development.

У в о д

Поремећена стабилност, нарочито геополитичка и економска, између свјетских и регионалних сила проузроковала је и у посљедњој деценији XX вијека крупне територијалне промјене, прије свега на политичкој карти Европе. Уједињење Њемачке, распад Совјетског Савеза, распад Варшавског пакта и тиме завршетак биполарног геополитичког система, као и распад СЕВ-а означавају почетак стварања новог свјетског геополитичког и економског поретка. Тај процес се неминуовно морао одразити и на децентрализацију југословенског геопростора на коме је средином 1991. године започео грађански и етничко-вјерски рат. Дакле, распад бивше СФРЈ је посљедица дјеловања великог броја, првенствено спољашњих, али и унутрашњих, међусобно повезаних, фактора.

*Др. Ђуро Марић, доцент, Филозофски факултет, Бана Лазаревића 1, 78000 Бања Лука, РС. Рад примљен 26.06.1996. године.

Неадекватна унутрашња политичко-територијална подјела у бившој федералној држави, чије се републичке границе најчешће нису поклапале са етничким, учинила је републичке и етничке односе веома сложеним, што је готово пресудно утицало и на избијање грађанског сукоба на овим просторима. Доскорошње републичке, а сада државне границе бивших чланица СФРЈ успостављене су, дакле, без поштовања етничког принципа, који је морао бити доминирајући у обједињавању етничких ентитета различитог културног, конфесионалног, привредног и политичког наслијеђа.

Разграничење ентитета у бившој Б и Х и посљедице по Републику Српску

На простору бивше Б и Х вођен је троипогодишњи грађански и етничко-вјерски сукоб (1992-1995) између три сукобљене стране, чија је суштина била територијално разграничење између Срба, Хрвата и муслимана. Овај сукоб је прошао кроз четири фазе (свака са својим "мировним пројектом"), у којима је заједничка компонента била настојање да се граница српских националних простора помјери према истоку. То се, без сумње, поклапа са давнашњом геополитичком комбинаториком фашистичке Њемачке садржине у гесу "Drang nach Osten".

Сви "мировни пројекти" - од тзв. "Кутиљеровог плана", преко "Wans-Owepovog" и "Owen-Stoltembergovog" до "плана Контактне групе" - су, сваки на свој начин, доживјели неуспјех. Ти неуспјеси су утицали на продужетак крвавог рата, а узрок свему је тај што на међународној геополитичкој сцени и последице краха биполарног система владају супротстављени интереси међународних фактора, нарочито САД са једне и Европске уније, унутар које је такође веома изражена геополитичка неусклађеност с друге стране. Тек у новембру 1995. године, када су САД заузеле доминантну позицију у међународном посредовању на Балкану, у Дејтону (Dauton) је формулисан "мировни програм" који је прихваћен и 15. децембра 1995. године потписан у Паризу.

Дејтонским мировним споразумом верификован је државни ентитет РЕПУБЛИКА СРПСКА на дијелу геопростора бивше Б и Х са свим својим друштвено-економским, геополитичким и културним обиљежјима. Дефинисање нових политичко-територијалних јединица у бившој Б и Х је веома комплексан проблем, прије свега због етничке и културне хетерогености простора, на коме се сукобљавају различити геополитички, економски и војно-стратегијски интереси. Зато је било неопходно поштовати што више принципа разграничења, као што су нпр.: природно-географски, етнички, историјски, функционално-економски, војно-стратегијски и други. Пошто је коријен ратног сукоба у бившој Б и Х етничког пори-

јекла са наглашеном историјском компонентом, стога је било неминовно да ова два принципа буду главни на основу којих ће се извршити делимитација. Неуважавање ових принципа доводи до лоших и краткорочних рјешења која могу имати катастрофалне последице.

У прошлости су се на српским националним просторима десили такви процеси који су проузроковали кобне последице по српски народ. То су процеси исламизације, кроатизације и масовног уништавања цивила (гноцид), који су у више махова задесили Србе у Крајини, Посавини, долини Неретве и Дрине, Херцеговини и другђе. А када је ријеч о томе, не смије се заборавити ни то да су исту судбину доживјели и Срби на Банији, Кордуну, у Лици, Славонији и Срему (окупирана Република Српска Крајина). Све је то довело, поред осталог, до редуковања српских етничких простора и помјерања њихових граница више ка истоку. И Дејтонским споразумом Република Српска је оштећена за већи дио својих етничких и историјских простора (западна Крајина, Српско Сарајево, Посавина, долина Неретве, излаз на море), што је изазвало егзодус више од 200.000 Срба. Узимајући у обзир и оно што је претходило Дејтонском споразуму - пад Републике Српске Крајине и егзодус око 300.000 крајишких Срба, онда та цифра расељеног српског живља прелази пола милиона лица. У данашњој констелацији међународних односа видимо да су могућа и оваква политичка рјешења.

Вјештачко раздвајање западних српских простора, започето некадашњом подјелом српских етничких простора између Отоманске и Аустро-Угарске империје, а настављено формирањем републичких граница у претходној федерацији, продужило се и приликом формирања "дејтонских граница". Према тим границама западни српски национални простор је сведен на свега 25.000 км² некомпактне територије са врло неповољним геополитичким окружењем. Помјерање западних српских граница према истоку посебно је видљиво на просторима Крајине, у долини Неретве, кроз коридорско повезивање енклаве Горажде, те на примјеру Српског Сарајева. Окупацијом највећег дијела Републике Српске Крајине, која је са Крајином у Републици Српској чинила веома компактну територијалну цјелину, створени су услови и за окупацију Крајине, чиме је западна граница српских етничких простора помјерена дубоко ка истоку. Све је почело падом Купреса, Купрешке висоравни и превоја Купрешка врата, што само потврђује огроман војно-стратегијски и геополитички значај овог простора на коме превој Купрешка врата има посебну важност. У том погледу Република Српска је знатно оштећена, јер од пет најважнијих превоја (Иванседло, Макљен, Караула, Купрешка врата и Чемерно) њој је припало само Чемерно чија је функција због енклаве Горажде половична.

Задрживши Купрешки простор у цјелини и заузевши важне коте

Шатор и Виторог, хрватска војска је створила основне предуслове за напредовање ка сјеверу, низ долину ријеке Врбас, у средиште српске Крајине. Веома брзо су успоставили своју контролу над југозападним дијелом Крајине, дошавши до планине Чемерница сјеверно од ушћа ријеке Угар у Врбас. Са сјеверозападне стране, из Бихаћког "цепа", пошто је прешла на десну страну Уне, муслиманска војска је успоставила контролу над планином Грмеч, а одатле напредовала ка средњем и доњем току ријеке Сана на потезу Кључ-Сански Мост и према Новом Граду. У томе су и знатно помогле регуларне хрватске снаге са лијеве стране Уне.

Дејтонски споразум је модификовао границе на овом простору враћајући дио окупиране Крајине Републици Српској (општине Шипово, Мркоњић Град, те дио општине Кључ, неколико насеља петровачке, дрварске, јајачке, купрешке и србобранске општине - све у свему око 2.000 км²). Тако одређена граница готово потпуно одступа од многих принципа разграничења, јер пресијеца водене токове (Сану, Пливу), важне комуникације (бивши "пут АВНОЈ-а") и ремети функционално-гравитационе односе (Сански Мост, Кључ, Јајце). На овај начин југозападна Крајина је добила потковичасти облик, а Срби су се на том простору нашли "између чекића и наковња" добивши незавидан геополитички положај тампон зоне. У таквом геополитичком окружењу знатно је промијењен и географски положај Бања Луке, водећег полифункционалног центра у Републици Српској. Наиме, умјесто оног готово средишњег положаја у регији, добила је након губитка огромног дијела западног залеђа веома осјетљив, скоро периферан положај. Још неповољнију и опаснију последицу представља потпуно територијално одвајање Крајине од окупираног дијела Републике Српске Крајине. То може да буде катастрофално по будуће српске интересе.

Јужна граница од ушћа ријеке Угар у Врбасу низводно од Јајца и значајних хидрообјеката ("Јајце I и II) и рудних лежишта боксита (Бешпељ) прати ријеку Угар и сјеверне падине планине Влашић. Правећи благи лук према сјеверу граница се даље спушта према равној Посавини. Пошто сијече ријеку Усору и с њом важну комуникацију Теслић-Добој у два наврата, она ремети и функционално-гравитационе односе оба ова градска центра.

На простору Озрена граница је веома изломљена. На западној страни она кратко прати ријеку Босну до Маглаја, заобилази град са сјеверне стране и нагло скреће ка истоку према ријечи Спречи коју низводно прати све до мјеста Клокотница. Овако повученом границом остављени су неки вјековни српски простори ван граница Републике Српске (нпр. простор Возуће и њена средњевјековна баштина).

На сјеверозападу Крајине природногеографска граница на ријечи Уни узета је у обзир само на кратком потезу од мјеста Отоке до границе са

Хрватском. На овај начин је поремећена природногеографска, етничка и историјска граница, а уважене су све последице геноцида над Србима у Крајини током II свјетског рата. А познато је да је само у Гаревцима код Бихаћа током непуна два мјесеца 1941. године убијено око 12.000 Срба, а у тзв. илинданским покољима у градовима Санском Мосту, Кључу, Крупи на Уни и Великој Кладуши за свега три дана поклано је око 15.000 лица српске националности. Осим тога, помјерањем границе са Уне чак на лијеву обалу средњег тока Саве широко су отворена врата демографски експанзивном и вјерски агресивном муслиманском продору у унутрашњост српске Крајине. У овом политичком тренутку управо је најопасније то сувишно приближавање муслиманског фундаментализма геополитички важном средишњем простору ове регије.

У простору Посавине гранична линија је веома изломљена с тенденцијом левкастог сужавања према истоку. Код Брчког је тај појас сведен на свега 7 км ширине, а усто и зона Брчког предата међународној арбитражи. Због изузетне важности Посавине као контактне зоне, српски народ је и на почетку овог рата, као и током II свјетског рата, био на тим просторима изложен геноциду. То је иначе простор који за српске националне интересе има виталан значај, јер, поред осталог, без српске Посавине нема стварања јединственог српског геопростора и обједињавања српског етничког ентитета. Посавски појас је најосјетљивија тачка и с војно-стратегијског и геополитичког аспекта, а још осјетљивији је постао након Дејтонског споразума. Наиме, умјесто да се тзв. "Орашки цеп" укључи у српску Посавину и прошири овај појас на принципу размјене територија, овим споразумом Хрватима је дат још један "мостобран" на Сави код Вукосавља (Оцак). На овај начин само су створени још повољнији геополитички и војно-стратегијски предуслови пресијецања овог за Србе виталног појаса у неком будућем сукобу, било од стране Хрвата са сјевера или муслимана са југа. Природногеографска граница у источној Посавини је, без сваке сумње, са сјевера ријека Сава а са југа планине Мајевица и Требовац. Таква граница би несумњиво позитивно утицала на функционално-економске односе, а поготово на геополитичку и војно-стратегијску стабилност у ширем окружењу.

Драстичан примјер непоштовања принципа разграничења ентитета, па чак и неуважавање војних резултата, јесте Српско Сарајево. Иако су ти вјековни српски етнички простори војнички одбрањени, шест западних општина овог највећег српског града у бившој Б и Х у коме је 1991. године живјело 157.526 Срба (Илијаш, Вогошћа, Рајловац, Илица, Ново Сарајево и Хаџићи) предато је Муслиманско-хрватској федерацији. Крајњи резултат био је егзодус више од 100.000 сарајевских Срба и још једна потврда постојања "дуплих аршина" од међународне заједнице чак и у данима послје

мировног споразума. Због таквог наступа великих сила и њихових интереса и епклава Горажде је коридорски повезана са муслиманско-хрватским Сарајевом на штету српских националних простора и интереса. Повучена граница на овом простору пресијеца градску зону Трнова, а затим у два наврата и ријеку Дрину и комуникацију у њеној долини која спаја Херцеговину и средње Подриње. Зато је једина могућност комуникационе повезаности ових регија заобилазница преко територије СР Југославије, чиме је Република Српска у политичко-географском смислу добила ексклавски положај. Оваквом пројекцијом "дејтонских граница" на овом простору остварен је двојак циљ. С једне стране олакшана је реализација хрватских аспирација ка српским етничким просторима, а с друге стране остављена је могућност за успостављање "Зелене трансверзале" и продора ислама ка Европи.

Ништа мање нису оштећени ни српски национални простори Источне Херцеговине. На овом простору су присутна три отворена проблема: долина Неретве, дубровачко залеђе и излаз на море. Источна Херцеговина као компактна регионалногеографска цјелина с природно-географског, етничког и историјског аспекта мора да има своју западну границу на Неретви. Међутим, та граница је по Дејтонском споразуму знатно помјерена ка истоку, чиме је ова регија остала без најатрактивнијег и привредно најразвијенијег дијела. Поред тога, оваквом границом олакшан је даљњи католички продор у ријетко насељени и испражњени простор српске Херцеговине, што омогућава реализацију старих аспирација у неком будућем сукобу.

Етнички хомогена српска Херцеговина приближава се мору па свега неколико километара и од њега је одваја само републичка граница. Излаз на море на овом сектору нема само значај за ову регију, већ и за шири простор Републике Српске, па и Србију. Међутим, Дејтонски споразум помјера ту границу ка сјеверу руководећи се изгледа првенствено "принципом силе". Одбацујући Србе од мора гази и њихово природно право широког приступа мору сјеверозападно од Дубровника, укључујући ту и Пељешац. Остаје да се види да ли ће се рјешавањем "проблема Превлака" што је предмет преговора између СР Југославије и Хрватске, омогућити излазак Републици Српској на море недалеко од црногорске границе у дужини од десетак километара код рта Молунат.

С друге стране нико не поставља питање око тога што је помјерањем границе сјеверно од Дубровника помјерена и бивша републичка граница у коју се, иначе, велике силе "заклињу" као у неку међународну светињу. Очито је да је све допуштено кад треба онемогућити остваривање српских националних интереса. Сличан потез повучен је и у долини Неретве, гдје су

Хрвати прешли не само природногеографску и етничку границу, већ и вишевјековну стабилну линију конфронтираног источног и западног дијела хришћанства. Поред тога, тај потез открива и други правац католичког продора на просторима ове регије ка унутрашњости српских етничких простора. Скоро је сасвим сигурно да ће у неком будућем сукобу први удар бити усмјерен ка Попову пољу, као најплоднијем и најважнијем дијелу за преостали дио херцеговачког становништва. Најкраћи закључак последице свега изложеног могао би гласити овако:

1) Неоспорно је то да једну од најбитнијих чињеница произишких из цјелокупног процеса реинтеграције југословенског геопростора представља јављање геополитичке јединице РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ са свим њеним елементима државности који је верификовао Дејтопско-паришки споразум.

2) Неоспорна је, међутим, и чињеница да су успостављањем ове геополитичке јединице, пошто њен државни оквир није обухватио цјелокупни српски етнички простор у западнијим крајевима, српски национални интереси само дјелимично остварени, као и то да ће неповољан облик државне територије ове јединице битно утицати на њен свеукупни државно-економски развој и просперитет.

Основне географске карактеристике

Правно фиксиран простор Републике Српске има необичан облик, са издуженом државном територијом у правцу исток-запад с једне, и у правцу сјевер-југ с друге стране. Дакле, њену територију чине два подједнака и доста компактна дијела повезана уским посавским појасом. Сјеверозападни дио обухвата већи дио Крајине, Посавине и Озрена, а источни обухвата Семберију, Романију и већи дио Подриња и Источне Херцеговине. Проблеми организовања једне овакве територијално-политичке заједнице су у томе што је она доста лучно издужена у посавском појасу који има пресудну улогу за опстанак и егзистенцију Републике Српске. Основна функција посавског појаса је просторно повезивање сјеверозападног и источног дјела Републике Српске, односно просторно спајање Републике Српске са СР Југославијом. Зато је овај појас, притиснут са сјевера Хрватима а са југа муслиманима, најосјетљивија геостратегијска и геополитичка тачка у Републици Српској.

Територија Републике Српске је издуженог облика са разуђеном геоморфолошком структуром, те су јој границе веома дуге (преко 2.000 км) и биће их тешко контролисати. Њене државне и етничке границе се најчешће не поклапају, те чине сложену конфигурацију државних и етничких односа. Атипичан облик Републике Српске и недостатак одбрамбене дубине тери-

торије чини њен укупни положај прилично неповољним, иако она има значајан геополитички положај на Балкану.

У геополитичком погледу Република Српска заузима средишњи положај на европском геопростору чиме добија значајно мјесто и улогу међу српским земљама али и у ширем окружењу. У оквиру српских етничких простора њен средишњи положај има огроман значај. Окупацијом Републике Српске Крајине од стране Хрватске државе 1995. године геополитички положај Републике Српске је знатно измијењен, чиме је она попримила периферан карактер у односу на остале српске земље. Такав њен геополитички положај ће сигурно негативно утицати и на њен свеукупни развој јер је са свих страна, осим према СР Југославији на истоку, окружена непријатељски расположеним сусједима и њиховим претензијама на српске етничке просторе.

У свјетлу Дејтонског споразума Република Српска спада у групу континенталних земаља, тј. земаља без излаза на море, што је карактеристика земаља са неповољним географским положајем. Међутим, за опстанак и развој неке земље није одлучујуће то да ли има или нема излазак на море (нпр. Швајцарска, Аустрија, Чешка, Мађарска и др.). Она је смјештена на контакту двију великих природногеографских и друштвено-економских регионалних цјелина - панонске и медитеранске са унутрашњим динарским системом. Овакав положај Републике Српске је посебно важан у саобраћајно-географском смислу, јер је пресијецају виталне комуникационе везе између средњоевропског и јадранског простора. То се односи на меридијански правац који међусобно повезаним ријечним долинама Босне и Неретве, пресијецајући динарски планински комплекс, комуникацијски повезује ове двије европске регионалне цјелине. Посебан значај има упоредни правац који повезује српски геопростор са централнобалканским и западноевропским простором. У том погледу неопходно је истаћи излаз Републике Српске на ријеку Саву којом се веже на европску ријечну саобраћајницу Рајна-Мајна-Дунав. Томе је потребно додати и значај друмских путева који повезују општинске центре. Укључени у систем путне мреже Републике Српске они служе као веза са источним српским земљама, али и са окупираном Републиком Српском Крајином на крајњем западу српских етничких простора.

У Републици Српској, која према Дејтонском споразуму обухвата 25.035 km² (49% површине бивше Б и Х) живи 1.391.593 становника (1996). Просјечна густина насељености је, дакле 56 становника на km², што Републику Српску сврстава у ред ријетко насељених европских земаља - заједно са Бјелорусијом (50), Латвијом (42), Естонијом (35) и другим. Уз то је, регионални размјештај становништва веома неравномјеран (нпр.

Херцеговина 20 стан./km² а Посавина и Семберија 150 стан./km²), што представља додатни проблем за економски и укупни развој Републике Српске.

На простору Српске, упркос разним историјским тешкоћама (процеси исламизације и кроатизације, геноцид у току II свијетског рата), српски народ се као знатна већина одржао на својој вјековној земљи, буквално је бранећи крвљу и знојем све до данашњих дана. Још у прошлом вијеку већинско становништво у бившој Б и Х је било православно (Срби), што показује и попис из 1865. године када је забиљежено 46,3% православних (Срба), 30,7% муслимана и 22,7% католика. Сличан однос у оквиру етничке структуре биљежи и посљедњи аустроугарски попис 1910. године (43,5% православних, 32,2% муслимана и 23,3% католика). Већинско православно становништво забиљежено је и пописима у периоду између два свјетска рата (1921. и 1931.), те и у знатном дијелу послеријатног периода (пописи 1948., 1953. и 1961). Тек је попис из 1971. године први пут показао да је измијењена етничка структура становништва бивше Б и Х и да су муслимани у њој постали релативна већина (39,6% муслимана, 37,2% Срби и 20,6% Хрвати). Ово је директна посљедица комунистичког режима који је 60-тих година етничку скупину муслимана превео у статус нације. Управо та чињеница је била пресудна и у инсталирању исламског фундаментализма на геопростору бивше Б и Х и његове борбе за националну државу 1992-1995. године.

Концентрација становништва и насеља у Републици Српској усмјерена је ка нижим перипанонским просторима и уз ријечне долине, док су брдско-планинска и карстна подручја веома ријетко насељена. Томе треба додати да је и старосна структура становништва ријетко насељених подручја неповољна, нарочито рубних простора гдје се углавном задржала категорија старог становништва. Планински и карстни простори Српске (посебно Херцеговина и Крајина) представљају емиграционе зоне из којих се становништво стално исељавало, а посебно након II свијетског рата и то у правцу Војводине. Тај процес исељавања настављен је и касније, али у правцу развијених урбаних центара, па и према мањим градовима. Све је то утицало на садашње велике разлике у погледу просторног размјештаја становништва Републике Српске.

Природни (ријечне долине, близина рудних богатстава и сл.) и саобраћајногеографски услови чине основне факторе развоја и концентрације становништва, насеља и привредних активности. У долинама већих ријечних токова развила су се бројна насеља, па и највећи градски центри у Српској. Неки од њих су макрорегионални, регионални или субрегионални центри својих функционалних подручја. Бања Лука као једини макрорегионални и водећи привредни и културни центар Републике Српске развио се на обалама ријеке Врбас, а у долини Саве субрегионални центар Брчко, односно на

Требишњици регионални центар Требиње. У долини Сане и у близини рудних лежишта развио се важан субрегионални центар Приједор, слично као и у долини Дрине регионални центар Зворник. На ушћу Спрече у Босну, на важном жељезничком чворишту, развио се регионални центар Добој, на ушћу Сане у Уну значајан привредни центар Нови Град, те на ушћу Техотине у Дрину регионални центар Србиње. У долинама ових, као и других мањих ријека смјештена су такође бројна градска насеља различитог централитета.

У планинским и карстним просторима Крајине, Херцеговине и Романијско-подрињског подручја развили су се претежно мањи градови општинског значаја (нпр. Шипово, Кнежево, Невесиње, Гацко, Билећа, Рогатица, Власеница, Хан Пијесак, Рудо, Чајниче и др.).

Процеси индустријализације и модернизације саобраћајне мреже након II свјетског рата нису значајније утицали на просторни размјештај градских насеља, али су подстакли процес урбанизације. Наиме, развијени градски центри су се ширили и на околна рурална насеља и истовремено њихов број функција се повећавао. Поред тога, нека рурална насеља попримила су бројне урбане функције (изграђени индустријски погони, отворене трговине, амбуланте, школе, спортски терени и сл.) и имају тенденцију прерастања у градска насеља, а нека ће у најскорије вријеме због свог новодобијеног пограничног и геостратегијског значаја добити општинску функцију што ће свакако утицати на развој и других функција (Рибник, Српска Костајница, Петрово, Осмаци, Српски Сански Мост и др.).

Природне одлике Републике Српске су веома сложене, и то како оне геолошке тако и оне морфолошке, климатолошке, хидролошке, вегетацијске и друге. То је резултат припадности Српске различитим природно-географским цјелинама и њиховој геморфолошкој еволуцији.

У геморфолошком облику на простору Републике Српске налазе се у сјеверном перипанонском дијелу брежуљкасти терени изграђени од кенозојских наслага који даље прелазе у равничарски простор са алувијалним заравнима и ријечним терасама који уједно чини и најплоднији дио Републике Српске. На том простору издижу се само неке усамљене планине као што су: Козара, Просара, Мотајица, Вучијак и Требовац, те крајњи сјевероисточни ограници Мајевике на потезу Лопаре-Угљевик. Према југу овај равничарски простор постепено прелази преко брежуљкастог терена у више планинско подручје које заузима и највећи дио површине Републике Српске.

У геолошки састав подруја Српске улазе наслаге палеозојске, мезозојске и кенозојске старости, а у саставу плаина Просаре и Мотајице метаморфне стијене и гранити претпалеозојске старости.

Палеозојске наслаге су претежно заступљене у тзв. Санско-унском палеозоону, те на просторима Језера и Сињакова, а у Подрињу у подручју Праче и Србиња. У њиховом саставу претежно су заступљени кластити и шкриљци, мање карбонатне стијене понегдје прожете и знатном вулканском активношћу, што је на санско-унском подручју условило богата орудњења квалитетним рудама гвожђа (Љубија), а на Сињакову сулфида бакра.

Планински масиви средишњих дијелова Српске и херцеговачки простор изграђени су претежно од дебелог комплекса кречњачко-доломитских наслага мезозојске старости (тријас, јура и креда), гдје је веома изражена карстна ерозија са различитим карстним облицима посебно на простору Херцеговине и југозападне Крајине.

Од седимената кенозојске старости флишни седименти палеогена изграђују подручје Мајевице, Требовца и Вучјака, те крајњих западних падина Козаре. У херцеговачком простору еоценски кречњаци, флишне творевине и "промина наслага" заступљени су по ободима већине крашких поља. У сјеверном перипанонском дијелу заступљени су претежно неогени морински седименти (лапорци, пјескови и глине), а у планинским предјелима неогени језерски седименти са појавама угља (Миљевина, Гацко) слични са онима у Угљевуку и Станарима.

Неогена магматска активност посебно је захватила шире подручје Сребренице, гдје су настала орудњења и минерализације обојених метала олова и цинка.

На простору Републике Српске осјећају се различити климатски утицаји, што је у складу са осталим природним елементима и законитостима опште циркулације ваздушних маса на ширем простору. Сјеверни перипанонски дио Српске (Посавина, Семберија, долине доњих и средњих токова притока Саве) припада умјереноконтиненталном климатском појасу у коме се осјећа и панонски климатски утицај са сјевера. Љета су топла, а зиме већином умјерено хладне, са просјечном годишњом температуром изнад 10 степени С. Падавине су углавном равномјерно распоређене, а највеће количине се излуче када су и најпотребније пољопривредним културама (мај-јун). Количина падавина по правилу опада идући од запада (1.500 mm) према истоку (700 mm) због утицаја западних ваздушних струјања.

Планинска и планинско-котлинска (предпланинска) клима заузима највећи дио Српске. Пространи планински масиви имају планинску климу чије су одлике свјежа и кратка љета, а дуге, хладне и сњежне зиме. Сњежне падавине су обилне и дуго се задржавају, а висина падавина је изнад 1.200 mm. За разлику од планинске климе ових простора, брежуљкаста подручја, те котлине и долине имају нешто блажу климу - планинско-котлинску климу. Главне њене одлике су умјерено топла љета и доста хладне зиме, са прос-

јечном годишњом температуром испод 10 степени С и висином падавина од 700-1.000 mm

Јужни дио Српске, односно простор Херцеговине (Хумине) има измијењену варијанту јадранске климе, док се простор Рудина одликује прелазном варијантом између климе Хумина и планинске климе. Клима Хумина се одликује ослабљеним утицајем са мора, па су љета врло топла а зиме доста благе. Просјечна годишња температура се креће од 11 до 14 степени С. Распоред падавина је неповољан, пошто кише највише падају у јесен и у зиму а најмање у љето, када се јављају и краћи сушни период. Кишне падавине доминирају над сњежним. За разлику од оваквих климатских одлика херцеговачких хумина, климу Рудина углавном карактеришу ниже љетне температуре и знатне зимске сњежне падавине.

Овако разнолики климатски услови имају вишеструк значај, нарочито у аграрној производњи, али и у организацији друштвеног и инфраструктурног система Републике Српске.

Са хидрографског аспекта простор Српске се може означити као релативно богат површинском и подземном хидрографском мрежом. Сви главни ријечни токови хидрографски припадају сливу Црног мора. Окосница црноморског слива је ток ријеке Саве који је ниско положен те му дотичу сви већи ријечни токови Српске - Уна са Саном, Врбас, Укрина, Босна и Дрина. Све оне имају композитни карактер ријечних долина са великим падовима, те располажу значајним хидроенергетским потенцијалом. У том погледу је посебно значајна Дрина која има најразвијенији хидрографски систем и огроман хидроенергетски потенцијал (истина још увјек недовољно валоризован), а и цјелим својим током припада Српској изузев оног малог дијела код горажданске енклаве. И остали ријечни токови имају велики привредни значај мада углавном само својим доњим и средњим токовима припадају Републици Српској. Изузетак је Укрина која има мањи ток и тече побрђима између доњих токова Врбаса и Босне.

Хидрографску ријечну мрежу Републике Српске употпуњује највећа и најзанчајнија ријека српске Херцеговине - Требишњица, чији је хидрографски потенцијал готово у потпуности валоризован. Она, као и готово сва подземна карстна хидрографска мрежа припада јадранском сливу.

Ријеке Српске, поред хидрографског потенцијала, својим квалитетом воде представљају значајну компоненту туристичке привреде. То се посебно односи на планинске токове који су веома чести и богати ријечном рибом.

За разлику од богатства у ријечним токовима, Српска је сиромашна у осталим воденим површинама. Располаже још једино вјештачким језерским акумулацијама (на Врбасу и Дрини) подигнутим ради хидроенер-

гетског искоришћавања. Вјештачке акумулације су интересантне и за развој туристичке привреде, али су у том погледу досад остале неискориштене. Осим тога, неопходно је истаћи и значајно богатство у изворима и врелима, која су углавном пукотинског и контактеног карактера. На бројним расједима се јављају значајни термално-минерални извори (нпр. Мљечаница, Слатина, Лакташи, Српске Топлице, Кулаши, бања Врућица, Дворови, Губер, Вишеградска бања и др.), који због својих љековитих и других својстава имају огроман бањско-туристички значај.

На разноврсној геолошкој подлози и геоморфолошкој структури Републике Српске у различитим климатским условима развиле су се различите врсте тала. На сјеверу, у перипанонском простору, налазе се алувијална, долињско смеђа тла и псеудоглеј, која спадају у најплодније врсте тала. Равничарска подручја Семберије, Посавине, Лијевче поља и ријечне алувијалне равни чине најпогодније површине за узгој разноврсних пољопривредних култура. То је један од најважнијих трајних и обновљивих природних ресурса у Српској.

У брдско-планинским просторима развила су се кисело-смеђа, смеђа и лесовирана тла на кречњачко-доломитским и киселим стијенским наслагама. То је једно од најраспрострањенијих врста тала, слабије вриједности, које је углавном прекривено травном и шумском вегетацијом. Ова тла се протежу од унско-санског подручја на западу, преко средишњих простора Крајине до источних дијелова Српске - подрињско-романијског подручја и сјеверних дијелова српске Херцеговине. У оквиру овог простора срећу се и мање површине рендзина (Мањача, Гласинац, Јањ) као плитка и скелетна тла, која се углавном користе за воћарско-повртарску, а мање за ратарску производњу.

На простору Херцеговине налазе се литосоли и регосоли, тла неповољна за пољопривредну производњу. Једино су поља у кршу (Попово, Невесињско, Гатачко, Дабарско) са крашким смеђим тлима плоднија, па су доста интензивно обрађена или су под травном вегетацијом. Литосоли и регосоли прекривају и југозападни простор Крајине.

Вегетација Републике Српске се одликује великом разноликошћу, што је највећим дијелом последица климатских услова. Посебан значај има шумски комплекс, а међу најраспрострањеније спада подручје климатске вегетације храстових шума. На сјеверу, уз обалу ријеке Саве и њених већих притока (Дрине, Босне, Укрине, Врбаса, те Уне са Саном) налази се појас храста лужњака који је мјстимично испрекидан шумама храста китњака и обичног граба. Просторно овај појас се наставља па шумски појас у Славонији познат под називом "славонске храстове шуме". Јужније, на брежуљкастим и уздигнутијим просторима налази се шумска заједница храс-

та китњака и обичног граба, а мјестимично су се развиле и букове шуме претпланинског појаса.

С обзиром на то да је ово панонско и претпанонско биљногеографско подручје које је уједно и најгушће насељено пољопривредним становништвом, због тога су и шумске заједнице сведене на мање површине. Мањи локалитети храста китњака и обичног граба сусрећу се и у долини Неретвице у српској Херцеговини.

Уски појас горњег Подриња и ниска Херцеговина одликује се климатском вегетацијом храста медуница и црног јасена, а у средњем току Дрине и околини Србиња и Вишеграда налази се уски појас храста следуна и цара.

Знатан дио простора Српске налази се под буковом шумом, а на вишим планинским подручјима развиле су се мјешовите шумске заједнице букве, јеле и смрче. Као главни пратиоци букових шума јесу јавор, бријест, бијели јасен и друге врсте. Овај квалитетан шумски појас има велики економски значај, али су нажалост, ове шуме често претјерано експлоатисане и недовољно обнављане. Појас букових шума заузима преддинарско и динарско биљногеографско подручје. Нешто су раширеније у источним дијеловима (падине Мајевице, Романија, Јахорина, Трескавица, те Зеленгора и Маглић) него у западним дијеловима (Клековача, Виторога, Димитор, Лисина, Влашић, Борје) Српске.

Унутар шумских вегетационих подручја, посебно на брдско-планинским просторима, знатне површине су обрасле травном вегетацијом (ливаде и пашњаци) и оне су посебно значајне за развој сточарства. Вегетација Српске је веома интересантна и с аспекта значајних ендемских врста, што потврђује и присуство Панчићеве оморике у долини Дрине (прашума Перућица код Србиња).

Током разматрања положаја и природногеографских карактеристика Републике Српске поменути су већ и неки потенцијали важни за њен економски и укупни развој. Најважнији потенцијали које је Српска углавном до сада користила и на којима ће и убудуће базирати свој развој су: обрадиво земљиште, сточни фонд, шумски комплекс, хидропотенцијал и минерална богатства.

Сјеверни перипанонски простор располаже значајним пољопривредним потенцијалом, те представља најзначајнији агроиндустријски простор Српске. Од сјвера према југу смјењују се равничарски, брежуљкасти и планински простори који су на различитом нивоу економске искоришћености. Семберија, Посавина, Лијевче поље и ријечне алувијалне равни су интензивно обрађене и углавном засијане житарицама (пшеница, кукуруз) и индустријским биљем. Ова пољопривредна производња је механизована, а увођењем квалитетнијих сорти пшенице и кукуруза и повећаним учешћем

производње крмног и индустријског биља знатно је побољшана и структура узгоја пољопривредних култура. Стога је на овим подручјима већ достигнут завидан ниво аграрне производње, те Семберија, Посавина и Лијевче поље представљају главну базу агроиндустријског развоја и производње хране у Републици Српској.

Брежуљкасти простори Српске су нарочито погодни за развој воћарства (шљива, јабука, крушка, бресква и др.), док је простор ниске Херцеговине најпогоднији за узгој винове лозе, а Попово поље и за узгој неких медитеранских култура. У новије вријеме воћарско-виноградска производња је интензивирана увођењем плантажног начина узгоја (нпр. плантаже у Поткозарју), иако не у потребној мјери.

Богати пашњаци и ливаде које се простиру на већем дијелу територије Српске чине основну базу за развој сточарства, које је још увијек екстензивног карактера, поготову у приватном сектору. Међутим, присутно је стално побољшање пасминског састава, начина узгоја и искоришћавања сточног фонда. Сточарство представља значајну основу квалитетне исхране становништва, али и дио базе за развој прехранбене индустрије.

На бази оваквих ратарско-воћарских и сточарских потенцијала развили су се веома значајни капацитети прехранбене индустрије у Бања Луци, Приједору, Градишци, Козарској Дубици, Добоју, Брчком, Бијелини, Модричи и другим мјестима. Међутим, ови производи програми нису достигли ранг високе финализације и њихови производи намијењени су локалном тржишту. Постојећа примарна пољопривредна производња несумњиво даје могућности за бржи развој прехранбене индустрије и подизање производње на виши степен финализације.

Шумски комплекс представља један од најважнијих природних ресурса овог простора и он заузима значајно мјесто у привредној структури Републике Српске. По квалитету шумског фонда посебно се истичу: горњосанско-пливско, санско-упско и средњеврбаско подручје у Крајини, усорско-украинско подручје у Посавини, те романијско и горњоподрињско подручје у Романијско-подрињској регији. У протеклом периоду велики шумски простори су девастирани и претворени у шикаре и голети. Међутим, планским пошумљавањем, развојем индустријских шума и плантажа на слободном простору могуће је убудуће повећати шумски фонд и побољшати његову структуру.

Енергетски потенцијал Републике Српске је веома скроман, па недостатак електричне енергије наноси огромну штету привреди и становништву. Главни извори енергије сведени су на хидропотенцијал и угаљ, који чине базу електропривредног система Српске. Просторни размјештај главних енергетских извора је доста неравномјеран, што утиче и на

локацију енергетских постројења. Диспропорција између постојећих капацитета и могућности које су нудили потенцијали појединих регија је последица друштвеног и регионалног развоја бивше Б и Х. На простору Српске налази се свега пет хидроцентрала ("Бочац", "Вишеград", "Требиње I и II" и "Билећа") са укупном инсталисаном снагом од близу 650 MW. По хидроенергетском потенцијалу сливна подручја Дрине, Врбаса и Требишњице су најзначајнија у Српској. И док је слив Требишњице скоро у потпуности валоризован, дотле је хидропотенцијал Дрине и Врбаса остао недовољно искориштен. У два највећа угљена басена - угљевичком и гатачком, подигнуте су двије термоелектране ("Угљевик" и "Гоцко") са укупном инсталисаном снагом од 600 MW.

Енергетски инфраструктурни систем Српске чини, дакле, пет хидроелектрана, двије термоелектране и четири индустријске електране (у Бањој Луци, Приједору, Броду и Модричи) са укупном инсталисаном снагом од око 1.300 MW, што је недовољно за потребе привреде и становништва. Стога је неопходно у непосредној будућности прићи реализацији бар оних већ планираних енергетских објеката. То се првенствено односи на сливове ријека Дрине и Врбаса, те на изградњу термоелектране у Станарима код Добоја. Уз то неопходна је и изградња и квалитетније преносне мреже и трансформаторских станица како би се смањило велики губитак у преносу електричне енергије. Реализацијом ових планова и стварањем сопственог енергетског система који ће бити саставни део електропривредног система СР Југославије, могуће је превазићи постојеће потешкоће у енергетици Републике Српске.

У привредном систему Републике Српске најзначајније мјесто, свакако, припада индустрији која представља главни сегмент у стратегији дугорочног друштвено-економског развоја. Будући индустријски развој треба да се базира на рационалнијем коришћењу локалних потенцијала и развоју средњих и малих капацитета различитог облика власништва, уз уважавање свих научно-техничких и технолошких достигнућа, тржишних критеријума и еколошких захтјева. Постојећи индустријски систем Српске сачињава прерађивачки комплекс индустрије, чије се предности манифестују кроз независност од оног индустријског система у Муслиманско-хрватској федерацији и његову чвршћу повезаност са СР Југославијом, као и еколошке повољности овакве структуре.

Посматрајући просторну структуру, индустрију Српске карактерише неравномјеран размјештај, како на међурегионалном, тако и на унутарегионалном нивоу. Концентрација индустријских капацитета је један од најважнијих узрока територијалне поларизације становништва и привредних дјелатности, јер је она главни фактор окупљања становништва и различитих

дјелатности. У том погледу се посебно истичу бањалучко-приједорско у западном дијелу и сарајевско-зворничко индустријско подручје у источном дијелу Српске. Важност саобраћајногеографског положаја ових подручја је резултат њиховог смјештаја на двијема главним саобраћајним трансверзалама. Бањалучко-приједорско подручје лежи на правцу исток-запад који повезује западне српске етничке просторе са СР Југославијом, док је сарајевско-зворничко смјештено на правцу сјевер-југ и повезује Семберију и српску Херцеговину. Захваљујући важном саобраћајногеографском положају и водећем полифункционалном центру Бањој Луци, крајишко подручје је најзначајнија регија у индустријском систему Српске. Остала подручја (добојско, бијељинско, срињско, требињско) углавном имају важне појединачне индустријске врсте које не могу тренутно значајније утицати на оцјену свеукупне индустријске развијености.

Истакнута подручја посједују најзначајније сировинске и енергетске потенцијале (руда жељеза, олово и цинк, боксит, неметали, шумски ресурс, угаљ, хидропотенцијал) који су релативно рано подстакли процес индустријализације на овим просторима. Првобитном рударству и дрвној индустрији већ одавно су се придружили металургија, текстилни комплекс индустрије, те комплекс пропульзивних индустријских врста (машинска, електроиндустрија, хемијска, прехранбена). Томе треба додати и агроиндустријски комплекс коме је потребно посветити у будућем привредном развоју нарочиту пажњу, с обзиром на велики потенцијал, али и његов значај за животни стандард становништва. Оваква гранска структура, чија је оријентација прерађивачки комплекс који се одликује флексибилном локализацијом, може послужити као инструмент бржег развоја индустрије и ревитализације привреде у послератном периоду, али и као подстицај привредног развоја недовољно развијених дијелова Републике Српске.

Значајни природни ресурси, једним дијелом, и свеукупни друштвени фактори, већим дијелом, пресудно су утицали на просторну структуру индустрије чију окосницу развоја чине двије осовине:

- а) Сјеверна (перипанонска) као главна, која се пружа правцем исток-запад повезујући најважније индустријске центре сјеверо-западног дијела Српске (Бијељина, Брчко, Добој, Бања Луку и Приједор), са продужетком ка крајњим западним српским етничким просторима (када се за то стекну услови);
- б) Источна (подрињско-херцеговачка) као осовина нижег ранга, која се пружа правцем сјевер-југ повезујући Бијељину, Зворник, Српско Сарајево, Србиње и Требиње са тенденцијом све јачег функционалног повезивања а касније и уклапања западних српских етничких простора у регионални и интегрални развој јединственог

индустријског система свих српских земаља на геопростору претходне Југославије.

Ове осовине индустријског развоја представљају и окосницу привредне и социјалне интеграције простора Републике Српске и њено укључење у садашње токове укупног развоја СР Југославије, па и ширег геоекосистема. Систем осовина развоја се углавном поклапа са размјештајем најважнијих локационо-развојних потенцијала за смјештај индустрије, односно са размјештајем производних капацитета, производних снага, привредног, демографског и кадровског потенцијала, урбаних/индустријских центара, инфраструктуре и изграђених социјалних садржаја.

Саобраћајна инфраструктура је недовољно развијена, како она на унутрашњем плану, тако и она која повезује Српску са СР Југославијом и ширим окружењем. Такво стање је посљедица, између осталог, запостављеног развоја овог сектора привреде у ранијим периодима развоја. Жељезничка мрежа је сведена на пругу од Новог Града преко Приједора и Бања Луке до Добоја, гдје се веже за пругу сјеверног правца Добој - Шамац, те пруга према Шиду, односно СР Југославији. Дакле, повезаност западних дијелова Републике Српске са СР Југославијом не постоји, па је од приоритетног значаја изградња пруге од Милошевца до Бијељине. Друмска мрежа је дужа и гушћа, али и она не задовољава потребе привреде и становништва Српске. Остали сегменти саобраћајне инфраструктуре (ваздушни саобраћај и ППТ систем) још више заостају за потребама које намеће привредни и друштвени развој ових простора. Савремене потребе становништва и бржи привредни развој Републике Српске захтијевају модернизацију постојећих, али и изградњу нових путних праваца (пруга од Српског Сарајева преко Рогатице и Вишеграда према Штрипцима гдје би се спојила са пругом Београд-Бар; друмски путеви: Србиње-Српско Горажде-Вишеград, Бања Лука, преко Змијања, до Чађавице, Вишеград-Сребреница и др). Од виталног значаја за Српску је свакако саобраћајни правац исток-запад као главна осовина развоја који ће модерном жељезничком пругом и аутопутем повезивати Републику Српску и западне српске етничке просторе са СР Југославијом. Уз то изградња попречних саобраћајних праваца омогућиће комплексно организовање саобраћајне функције у Републици Српској.

Разноликост природних и антропогених туристичких мотива (термално-минерални извори, добро очувани и чисти ријечни токови, планински зимски туризам Јахорине, Влашића, Козаре, разнолика флора и фауна, атрактивне пећине, тврђаве, манастири и др.) на простору Српске пружа добре повољности за развој туристичке привреде. Њиховом адекватном валоризацијом туризам треба да постане значајан сегмент укупног развоја

Републике Српске.

Може се закључити да су укупни природни ресурси, те привредни и друштвени потенцијали, као и висок степен очуваности животне средине основни предуслови бржег и снажнијег послеријатног развоја Републике Српске. Истина, тај развој ће пратити и ограничавајући фактори, као што су нпр. неповољно геополитичко окружење, недовољно развојена енергетска и саобраћајна инфраструктура, те неравномјеран просторни размјештај становништва, као и материјално-финансијска ограничења.

Л и т е р а т у р а

- 1) Ѓњато Р. (1995): Република Српска - географске детерминанте интегралног и регионалног развоја, Зборник радова симпозијума "РЕСУРСКИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ", 1995, Бања Лука, (стр. 5-19).
- 2) Јакшић Д. (1995): Република Српска; Простор, становништво, ресурси, Бања Лука, (стр. 1-247, прилози 105).
- 3) Марић Ђ. (1996): Република Српска у свијетлу дејтонског споразума, Српске земље и свет, бр. 6, март 1996, Бања Лука, (стр. 3-7).
- 4) Марић Ђ. (1995): Анализа просторне структуре индустрије у Републици Српској, Зборник радова симпозијума "РЕСУРСКИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ", мај 1995, Бања Лука, (стр. 201-211).
- 5) СР Б и Х, Сепарат из Енциклопедије Југославије, Загреб 1983. (II издање).

Ђ МАРИЋ

Summary

REPUBLIKA SRPSKA AS A NEW POLITICAL-TERRITORIAL COMMUNITY

The three and a half years long civil and ethnic-religious conflict (1992-1995) among the three parties to the conflict - Serbs, Croats and Muslims has passed through four phases, each of them its own "peace project" which have all failed respectively. A mutual component of all those projects includes movements of boundary line of the Serb ethnic territories towards the east, which became successful only by the Dayton-Paris Agreement (15 December 1995).

With the Dayton Paris Peace Agreement, it was verified a statal entity of the Republika Srpska on the part of the geoterritory of the former BH, with its own socio-economic, geopolitical and cultural characteristics. The fact that basic principles of separation between the entities (natural-geographical, ethnic, historical, functional-economic and other) have not been respected, especially in the case of ethnic and historical, since this war in the former BH has an ethnic origin with very expressed historical component, has produced a series of negative consequences on the national interests of the Serb people. That

primarily implies on the major part of the Serb ethnic territories which were left outside of the established statal frame of the Republika Srpska (a part of Krajina, a part of Ozren and Vozuća, western part of the Serb Sarajevo, The Neretva valley) atypical shape of the statal territory with several very delicate points of geographical and geostrategical character (narrow corridor in Posavina, Goražde enclave, horse shoe shape of the south - western part of Krajina) and a continental character of the geographical position, which is very unfavorable.

The territory of the Republika Srpska, according to the Dayton-Paris Agreement, should be 25.035 km², ie. 49% of the territory of the former BH. The territory is inhabited by about 1.391.600 inhabitants (1996), with the average density of the population of about 56 inhabitants per km².

A complexity of the natural characteristics of the Republika Srpska (geological, morphological, climate, hydrology, vegetation) is the result of its geographical position on the junction of two great natural-geographical units (Pannonic and Mediterranean). The Republika Srpska has an important agrar potential, forestry complex and mineral resources (iron ore, lead ore, zinc, bauxite, non metals, coal etc.), which represents the main base of its total postwar development.